

Mehmed Fuad Köprülü (1890-1966)

Mehmed Fuad Köprülü

Türkiye'nin yetiştirdiği önde gelen bilim insanlarından biri olan Fuad Köprülü, 4 Aralık 1890'da İstanbul'da dünyaya geldi. Aile şeceresi onuncu kuşakta Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'ya kadar ulaşmaktadır. Babası, Beyoğlu 2. Ağır Ceza Mahkemesi Başkâtipliğinden emekliye ayrılan İsmail Fâiz Bey, annesi ise İslimiye ulemasından Arif Hikmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır. İstanbul'da Yerebatan semtinde bulunan Ayasofya Merkez Rüştiyesi'ni bitirdikten sonra Mercan İdâdisi'ne girdi. Bu okulda ilk dönemler riyaziye (matematik) ilgi duyarken, sonraları edebiyata ve tarihe yöneldi. Nitekim ilk yazısı Fevziye Abdullah Tansel'in tespitine göre 1905'te Musavver Terâkki'de yayınlanan bir şiirdir.

Fuad Köprülü, 1907'de Mercan İdâdisi'nden mezun olduktan sonra İstanbul Dârülfünunu'nun Mekteb-i Hukuk şubesine girdi. 1909'da bu okulun öğretimini yetersiz bulduğunu belirterek ayrıldı ve kendini yetiştirmeye başladı. Mercan İdâdisi yıllarından itibaren Farsça, Arapça ve Fransızca öğrendi ve bundan sonra özellikle Batılı düşünce adamlarının eserlerini okuyarak entelektüel ufku genişletmeye çalıştı. 1908'de *Mehâsin Mecmuası*'nda yayınladığı şiirlerle şairlik yeteneğine sahip olduğunu gösterdi. Ardından *Servet-i Fünun* ve *Muhit* adlı dergilerde şiirlerini kamuoyuyla paylaştı.

Türk Edebiyat Tarihi'nde önemli bir yere sahip olan Fecr-i Âti topluluğuna 1909'da katıldı. Şiirin yanı sıra edebiyat, sosyoloji ve tenkit yazıları kaleme aldı, Fransızca'dan tercüme yapıtı. Batıcılık akımı içerisinde yer alan Türk aydınlarını derinden etkilemiş olan Gustave le Bon'un *Psychologie des Foules* adlı eserini *Rûhu'l-Cemâat* adıyla tercüme etti. Bunu, aynı yazarın *La Psychologie Politique et la Defense Sociale* eserini *Rûhu-l-Siyâset ve Müdâfaa-ı İctimâiyye* adıyla tercümesi izledi. Çoğunlukla sosyoloji ve az da olsa felsefe yazılarını çeşitli dergi ve gazetelerde yayınladı. Şiir, felsefe, sosyoloji ve tenkit üzerine makaleler üretmesi, tercüme yapmasının yanı sıra, 1910-1913 yılları arasında Mercan, Kabataş, Galatasaray başta olmak üzere çeşitli İstanbul liselerinde Türkçe ve edebiyat öğretmenlikleri yaptı. 20 Aralık 1913'te İstanbul Darülfünun Edebiyat şubesinde Halid Ziya (Uşaklıgil)'dan boşalan Türk Edebiyatı Tarihi müderrisliğine atandı.

Sürekli üreten Fuad Köprülü, Türkçülük düşüncesinin örgütlenerek yaygınlaşmasında ve bir ideoloji haline gelmesinde büyük katkıları olan Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Cemiyeti (1911), Türk Ocağı (1912) ve Türk Bilgi Derneği'nin (1914) çalışmaları içerisinde yer aldı. Ziya Gökalp'ten destek gördü. Bu süreçte, 1913'te *Bilgi Mecmuası*'nın ilk sayısında kaleme aldığı "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul" adlı çalışması Türk Edebiyatı Tarihinin bilimsel metotlarla kaleme alınması açısından ayrı bir öneme sahip oldu. II. Meşrutiyet yılları boyunca çalışmalarında Türk Tarihi'nin çeşitli yönlerini ele aldı. Nitekim Osman Turan *Fuad Köprülü Armağanı* adlı eserin "Mukaddime"sinde Köprülü'nün mesleğe başladığı dönemin politik koşullarına uygun olarak, incelemelerinde daima milliyetçi görüşün hâkim olduğunu belirtmektedir. Köprülü, bütün Türklerin tarih, edebiyat ve kültürlerinin zaman ve mekân içerisinde bir bütün olarak ele alınmasının, bu yöntem doğrultusunda incelenmedikçe, anlaşılamayacağına inanmıştı. Bu nedenle eserlerini bilimsel metotlara uygun kaleme almış ve Türkçülük mefkûresine bağlı kalmıştı.

Fuad Köprülü, beş yılı aşkın bir süre üzerinde çalıştığı ve ona uluslararası alanda ün sağlayan "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" adlı eserini 1919'da yayımladı. Bu eseri sadece Türk Edebiyatı alanında değil, aynı zamanda Türk Tarihi'nin de birçok sorununu kapsayan Türkiyat çalışmalarında da yeni bir ufuk açtı.

Fuad Köprülü, Mondros Mütarekesi'nden sonra ülkenin işgal edilmesinden, Ziya Gökalp ile birçok kişinin Malta'ya sürgüne gönderilmesinden büyük bir üzüntü duydu. Ancak o bilim dünyasında ses getiren çalışmalarına devam etti. 1921'de *Türk Edebiyatı Tarihi*'ni yazdı. Ardından 1922-1923'te *Anadolu'da İslamiyet, Bektaşiliğin Menşeleri ve Türk-Moğol Şamaniliğinin İslâm Tasavvuf Tarikatları Üzerine Tesiri* adlı eserleriyle Türk din tarihinin temellerini attı. Köprülü, Müslüman olan Türklerin milli ruhlarından, eski Şamani düşünüş ve inanışının Türk tasavvuf anlayışına etkilerini ortaya koydu.

Cumhuriyet dönemine girilirken 1923'te kaleme aldığı *Türkiye Tarihi I* adlı eseri, Mustafa Kemal Atatürk'ün 6 Aralık 1924 tarihli telgrafıyla övgüye mazhar oldu. Atatürk telgrafında, "*Türkiye Tarihi'nizin gönderilen birinci kitabını büyük zevk ve istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücuda getirmek için sarf ettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasınızın tecelli edecek eserleri millete, Cumhuriyet'e ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır*" diyerek Cumhuriyet'in Fuad Köprülü'den beklentileri olduğunu vurguladı. Yeni dönemde, İsmayıl Hakkı'nın (Baltacıoğlu) Darülfünun Rektörlüğü'ne seçilmesinden sonra, 1924'te Edebiyat Fakültesi Meclisi'nin kararıyla bu fakültenin dekanlığına getirildi. Ardından Atatürk'ün isteğiyle 22 Mart 1924'te Maarif Vekâleti Müsteşarlığına atandı. Bu görevi sırasında Türkiyat Enstitüsü'nün kuruluşunu gerçekleştirdi. 1924 yılı Kasım ayında müsteşarlıktan ayrıldıktan sonra Darülfünun'da Edebiyat Fakültesi'nde dersler vermesinin yanı sıra İlahiyat Fakültesi'nde Türk Din Tarihi, Mülkiye'de Müesseseler Tarihi ve Türk Tarihi ile Siyasi Tarih, Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde de Medeniyet Tarihi dersleri okuttu.

Fuad Köprülü, bilim dünyasının dikkatini çekmeye devam etti. Paris'te Dinler Tarihi Kongresi'ne (1923), Rusya (Sovyet) İlimler Akademisi'nin 200. kuruluş yıldönümü kutlamalarına (1925), Bakü Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne (1926), Oxford Müsteşarlıklar (1928) ile Londra Dinler Tarihi Kongreleri (1929) gibi birçok akademik etkinliğe katıldı. Bu arada birçok akademik kuruluşun da üyesi oldu. Alanında giderek ün sahibi olmaya başladı.

Cumhuriyet ideolojisini ve bu yönde gerçekleştirilen devrimleri destekledi. *Türk Yurdu* ve Ankara'da yayımlanan *Hayat* dergisindeki yazılarıyla Türkiye'nin modernleşmesine katkıda bulundu. Bu bağlamda eğitim politikasını belirlemek üzere kurulan Heyet-i İlmiye'nin üyeliğini (1923-1924, 1926) yaptı. 1927'de de Tarih Encümeni Reisi oldu. Ancak Köprülü, Cumhuriyet'ten önce yazı ve konferanslarıyla karşı çıktığı Latin alfabesinin kabul edilmesi girişimine karşı var

olan itirazlarını yeni dönemde de sürdürdü. Nitekim 1 Aralık 1926'da *Milli Mecmua*'da yayınladığı yazıda itirazlarını açıklıkla ifade etti: “*Latin harflerinin kabulüne taraftar olanlar, zannediyorlar ki garp medeniyetine bu sûretle daha çabuk ve daha kolay temessül edebiliriz. Hâlbuki garp medeniyetine temessül harflerimizin tebdili ve Latin harflerinin kabulüyle kabil olamaz... Harflerin tebdilini isteyenler, bu işi alelâde bir mantık meselesi halinde muhakeme etmeyip de bir ilim meselesi sûretinde tetkik ederlerse bunu teslim etmek mecburiyetinde kalırlar*”. Köprülü'ye göre bir milletin kullandığı harfleri değiştirebilmesi için eski bir kültüre sahip olmaması ve ilkel bir halde bulunması icap ederdi. Oysa Türk Milleti çok eski bir kültüre sahipti ve ilkel de değildi. Ayrıca Latin harflerinin kabul edilmesi sorununun sadece kültür ve tarih merkezli tartışılmamasını, bunun iktisadi boyutunun da olduğunu ileri sürdü. Köprülü, Harf Devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra eleştirel görüşlerini terk ederek bu devrimin olumlu sonuçlarından söz etmiştir.

Fuad Köprülü, oryantalistlerin Türk ve Osmanlı Tarihi'ne yaklaşımlarına karşı çıktı. 1931'de kurucusu olduğu *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*'nda yayımladığı “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar” adlı çalışmasıyla, Osmanlı müesseselerinin Bizans müesseselerinin bir taklidi olmayıp, kendi a'nesi içinde geliştiğini kanıtlamaya çalıştı. O, aynı zamanda Atatürk'ün “*Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü izahı olmak lâzımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır*” şeklindeki sözlerinden hareketle Anadolu'nun Türkleşmesi ile Orta Asya Türklüğü arasındaki tarihi ve kültürel bağların çeşitli yönlerini araştırdı. Nitekim 1931'de yazılan ilk lise tarih ders kitaplarının Osmanlılar dışındaki Türk devletleriyle ilgili bölümleri, Köprülü'ye yazdırıldı. Batı bilim dünyasındaki popülaritesi artarak devam etti. 1934'te Sorbonne Üniversitesi'nde Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sorunu üzerine üç konferans verdi. Bu konferans metinleri 1935'te *Les Origines de l'Empire Ottoman* adıyla yayımlandı. Bununla birlikte Türk Tarih tezine mesafeli kaldı. Üstün yeteneği ve bilimsel metodolojiye bağlılığı nedeniyle Atatürk'ün fikrinden yararlandığı ve zaman zaman Çankaya sofrasında yer verdiği bilim insanlarından biri olmaya devam etti.

Üniversite reformu (1933) sırasında Ordinaryüs olan Köprülü, tekrar Edebiyat Fakültesi dekanlığına getirildi. Atatürk'ün isteğiyle siyasete girdi ve 1935 Haziran'ındaki ara seçimde 5. Dönem Kars milletvekili oldu. Milletvekilliğini ve akademik çalışmalarını birlikte sürdürdü.

Mülkiye Mektebi'nde Osmanlı-Türk Müesseseleri Tarihi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Orta Zaman Türk Tarihi derslerini yürüttü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eskiden beri sürdürdüğü derslerine girmeye devam etti. Bu süreçte dikkati çeken gelişmelerden biri de 1933'ten beri Ankara'da çıkmakta olan *Ülkü-Halkevleri Dergisi*'nin yönetimini 1935 Temmuz ayından itibaren üstlenmesidir. Dergi, Köprülü'nün etkisiyle Türkoloji ağırlıklı bir kültür ve fikir organına dönüştü. Köprülü'nün 1941 Ağustos ayında yönetimden ayrılmasıyla derginin bu niteliği değişti.

Fuad Köprülü, 1941'de CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) Hükümeti'nin milletvekilliği ile üniversite hocalığını birlikte sürdüren kişilerin, sadece birini yapmaları gerektiği yönündeki kararı üzerine siyaseti seçti.

1940'ta *Encyclopédie de l'Islam*'ın tercüme, tadil ve eklemelerle Türkçe'ye kazandırılması girişiminin dışında bırakılmak istendi. Ancak, projenin sorumlusu Abdülhak Adnan Adıvar, Fuad Köprülü'nün bilgi ve birikiminden yararlanma yoluna giderek ona 1941'de ansiklopedinin “Aruz”, “Azeri Edebiyatı” ve “Çağatay Edebiyatı” gibi hacimli maddeleri yazmasını sağladı. Bu dönemde, *Vakıflar Dergisi* ve *Türk Hukuk Tarihi Mecmuası* gibi yayın organlarında da Türk Tarihi'nin çeşitli olaylarına ilişkin yazılar yazdı.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşadığı sosyo-ekonomik değişim ve dış faktörlerin etkisiyle siyasi

rejimini gözden geçirmeye ve çok partili düzene geçmeye karar verdi. Fuad Köprülü, II. Dünya Savaşı'nın bitimine yakın CHP'yi ve hükümeti eleştirenlerden biriydi. Nitekim çok partili hayata geçişte dönüm noktalarından biri olan Dörtlülük Takrir'e Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan'la birlikte imza koydu. 7 Haziran 1945'te Fuad Köprülü tarafından TBMM Başkanı Kâzım Özalp'e verilen takrirde; *"Millî hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesinin Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması, yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerinin Anayasanın gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkânının sağlanması ve parti çalışmalarının belirtilen esaslara uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi"* gibi ilkelere yer vermişti. Dörtlülük Takrir sahipleri, CHP Grubu'nun 12 Haziran günlü açık oturumunda sert eleştirilere uğradı, takrir reddedildi.

Fuad Köprülü, Dörtlülük Takrir'den sonra yükselen siyasal muhalefetin önde gelenlerinden biri oldu. Vatan gazetesinde Dörtlülük Takrir'e ve sahiplerine yapılan eleştirilere cevap verdi. Türk modernleşmesine sahip çıktı. Bunu Vatan gazetesinde 25 Ağustos 1945'te yayınladığı "Açık Konuşalım!" adlı makalesinde dile getirdi: *"Türkiye ortaçağı Tanzimatla bitmiş, Birinci ve İkinci Meşrutiyetle memlekette demokratik inkişaf başlamıştır. Yeni Türkiye'yi kuran ve İstiklâl Savaşı'nı muvaffakiyetle başaran Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi ise, Türk demokrasi tarihinin en parlak sayfalarını şan ve şerefle doldurur. Bu ilk Meclisin faaliyeti, bugünkü ve yarınki Türk demokratları için daima yüksek bir ilham ve ümit kaynağı olacaktır."* CHP yönetimi 11 Eylül'de Fuad Köprülü'ye bir uyarı yazısı gönderdi. CHP Parti İdare Meclisi, siyasi gerilimin tırmandığı bir süreçte, 21 Eylül 1945'te Fuad Köprülü ve Adnan Menderes'in parti ile olan bağlarının kesildiğini açıkladı. Refik Koraltan'ın da 2 Ekim'de aynı şekilde partiden çıkarılması yeni bir dönemin kapılarını açmıştı. Nitekim Dörtlülük Takrir'e imza atanların öncülüğünde 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kuruldu.

Fuad Köprülü, Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950'de iktidar oluncaya kadar başta Vatan, Kuvvet, Dikkat, Kudret, Millet Yolu ve Zafer gibi gazetelerde, demokrasi, siyasi partiler, hürriyet, dış politika ve CHP'nin politikalarına yönelik günlük yazılar kaleme aldı.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Birinci Adnan Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950 - 8 Mart 1951), İkinci Adnan Menderes Hükümeti (2 Nisan 1951- 26 Mayıs 1954), Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti (26 Mayıs 1954 - 29 Kasım 1955) ve Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti'nde (14 Aralık 1955 - 25 Aralık 1957) Dışişleri Bakanlığı, Devlet Bakanlığı ile Başbakan Yardımcılığı görevlerinde bulundu.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan yeni dünya düzeninde Türkiye'nin dış politikasının belirlenmesinde etkili oldu. Türkiye'nin Batı bloğunda yer almasında, Kore'ye asker göndermesinde, NATO'ya girmesinde, Kıbrıs sorunu gibi hayatî derecedeki konularda Türk diplomasisine yön verdi. Demokrat Parti'nin kurucularından ve siyasi mücadelesiyle Türkiye'nin demokrasi düzeyini yükseltmeye çalışan Fuad Köprülü, 1956'da Dışişleri Bakanlığında, 7 Eylül 1957'de de partisinden istifa etti. İstifa gerekçesindeki şu satırlar anlamlıdır: *"Hayatımın on yılından fazlasını sarf ettiğim Demokrat Parti programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş olan bugünkü DP zihniyeti ile uyum sağlamak, benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum. Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının, aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur"*.

Fuad Köprülü, istifasından kısa bir süre sonra Hürriyet Partisi'ne geçti. 1958'de ABD'nde Harvard ve Columbia Üniversitelerinde araştırmalar yaptı, konferanslar verdi. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra 6-7 Eylül olayları gerekçe gösterilerek tutuklandı. Dört aylık tutukluluktan sonra 1961 Ocak ayı başlarında serbest bırakıldı. Bir grup arkadaşıyla yeniden siyasi hayata girerek 18 Aralık 1961'de Yeni Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. Parti, Demokrat adını taşıdığı için baskılara uğradı ve 1962'de savcılıkça kapatılmaya çalışıldı. Fuad Köprülü ifade vermek

zorunda kaldı. Köprülü, 1965'te siyasî hayattan çekildi. Son yıllarını kırılgan bir ruh hali içinde geçirdi ve 28 Haziran 1966'da İstanbul'da Baltalimanı Hastanesi'nde öldü. 1 Temmuz 1966'da düzenlenen cenaze töreninden sonra Köprülüler Türbesi'nde toprağa verildi.

Kemal YAKUT

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, Samet, **Babamın Arkadaşları**, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

AKÜN, Ömer Faruk, "Mehmet Fuad Köprülü", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 28. Cilt, Ankara 2003, s.471-486.

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Phoenix, Ankara 2004.

BERKTAY, Halil, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983.

Fuat Köprülü Armağanı (60 Doğum Yılı Münasebetiyle), İstanbul DTCF Yayınları, 1953.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- V. Dönem (1935-1939)**, Cilt 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara ty.

KÖPRÜLÜ, F., **Demokrasi Yolunda**, Ed. T. Halasi Kun, London 1964.

KÖPRÜLÜ, Orhan F., **Fuat Köprülü**, Ankara Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Harf Meselesi", **Millî Mecmua**, 1 Kanun-ı evvel 1926, Cilt 7, Numero 75, (4. Sene), s.1206-1207.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, TTK, Ankara 1988.

PALABIYIK, M. Hanefi, **Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmî Hayatı ve Tarihçiliği**, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mehmed-fuad-koprulu-1890-1966/?pdf=3495> adresinden erişilmiştir